



**TURUN
YLIOPISTO**
Kauppakorkeakoulu

Tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden vaikutus tilintarkastuksen laatuun

Laskentatoimen ja rahoituksen
kandidaatintutkielma

Laatija:
Olli-Ilari Vehmas

Ohjaaja:
KTM Matti Niinikoski

26.4.2025
Turku

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Kandidaatintutkielma

Oppiaine: Laskentatoimi ja rahoitus

Tekijä(t): Olli-Ilari Vehmas

Otsikko: Tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden vaikutus tilintarkastuksen laatuun

Ohjaaja(t): KTM Matti Niinikoski

Sivumäärä: 31 sivua

Päivämäärä: 26.4.2025

Tämä kandidaatintutkielma tarkastelee, miten tilintarkastajan tarjoamat oheispalvelut vaikuttavat tilintarkastuksen laatuun. Tutkielmassa analysoidaan erityisesti, voivatko oheispalvelut heikentää tilintarkastajan riippumattomuutta ja toisaalta, voivatko ne parantaa tilintarkastuksen laatua laajentamalla tilintarkastajan tietopohjaa niin kutsutun knowledge spillover -ilmiön kautta.

Tutkimusaihe on ajankohtainen, sillä tilintarkastajan rooli yritysvastuussa ja taloudellisessa raportoinnissa korostuu jatkuvasti muuttuvassa liiketoimintaympäristössä. Tutkimuksen taustalla on myös keskustelu tilintarkastajien roolin laajenemisesta. Esimerkiksi EU:n kestävyysraportointidirektiivi (CSRD) lisää tilintarkastajan vastuuta myös ei-taloudellisen raportoinnin varmennuksessa. Lisäksi aiheen ajankohtaisuutta korostaa keskustelu tilintarkastajien riippumattomuuteen ja oheispalveluiden rajoituksiin liittyvästä sääntelystä.

Tutkimusaineisto koostuu aiemmasta kansainvälisestä tutkimuskirjallisuudesta, jota analysoidaan vertailevasti kirjallisuuskatsauksen muodossa. Aiempien tutkimusten tulokset ovat osittain ristiriitaisia. Tulokset osoittavat, että oheispalveluiden vaikutus tilintarkastuksen laatuun ei ole yksiselitteinen. Tietyissä olosuhteissa oheispalvelut voivat parantaa laatua esimerkiksi lisäämällä tilintarkastajan asiakasymmärrystä. Toisaalta oheispalveluista maksettavat palkkiot ja syventynyt yhteistyö asiakkaan kanssa voivat heikentää riippumattomuutta.

Kirjallisuuskatsauksen perusteella esitetään hypoteesi, jonka mukaan oheispalveluiden vaikutuksia tilintarkastuksen laatuun voidaan kuvata käännettyllä U-käyrällä. Hypoteesin mukaan oheispalveluiden tarjoamisen myötä tilintarkastuksen laatu paranee tiettyyn pisteeseen asti, jonka jälkeen riippumattomuutta heikentävät tekijät kääntävät vaikutuksen päinvastaiseksi. Tutkielmassa korostetaan, että tilintarkastuksen laatua arvioidessa edellytetään kuitenkin aina tapauskohtaista harkintaa.

Avainsanat: tilintarkastus, tilintarkastaja, riippumattomuus, knowledge spillover, oheispalvelut

SISÄLLYS

1	Johdanto	5
1.1	Johdatus aiheeseen	5
1.2	Tutkielman tavoite, motiivit ja menetelmät	6
2	Tilintarkastuksen laatu	7
2.1	Tilintarkastuksen tavoite	7
2.2	Päämies-agentti-ongelma	7
2.3	Tilintarkastuksen laadun viitekehykset	8
2.3.1	Watkins ym.	9
2.3.2	Knechel & Shefchik	10
2.3.3	Laadun kaksi komponenttia	11
3	Tilintarkastajan riippumattomuus	12
3.1	Riippumattomuuden määritelmä	12
3.2	Riippumattomuutta uhkaavat tekijät	13
3.2.1	Tilintarkastuslain jaottelu	13
3.2.2	Taloudellisten sidosten uhka	14
3.2.3	Sosiaalisten sidosten uhka	15
3.3	Tilintarkastajan aseman haasteellisuus – oman edun tavoittelu	16
4	Kompetenssi ja Knowledge spillover -ilmiö	18
4.1	Kompetenssi	18
4.2	Knowledge spillover	19
5	Aiemmat tutkimustulokset oheispalveluiden vaikutuksista	20
5.1	Oheispalveluiden vaikutus riippumattomuuteen	20
5.2	Oheispalveluiden vaikutus kompetenssiin	22
6	Yhteenveto ja johtopäätökset	24
6.1	Yhteenveto tutkimustuloksista	24
6.2	Johtopäätökset	26
	Lähteet	29

1 Johdanto

1.1 Johdatus aiheeseen

Tilintarkastuksen keskeinen tehtävä on varmistaa tilinpäätöksen oikeellisuus, jotta sidosryhmät voivat luottaa yrityksen taloudelliseen raportointiin. Täyttääkseen tämän tehtävän, on tilintarkastuksen oltava riittävän laadukasta. Tilintarkastuksen laatuun vaikuttavat monet tekijät, kuten tilintarkastajan osaaminen, resurssit, riippumattomuus ja asiakasymmärrys. Tilintarkastajat ja tilintarkastusyhteisöt ovat perinteisesti tarjonneet myös muita palveluita lakisääteisen tilintarkastuksen ohella. Viime vuosikymmenien aikana on noussut esiin kysymys siitä, miten nämä tilintarkastajan tarjoamat oheispalvelut vaikuttavat tilintarkastuksen laatuun. Oheispalveluiden tarjoamisella saavutettu laajempi tuntemus asiakasyrityksestä voi kehittää tilintarkastajan asiantuntemusta. Toisaalta tilintarkastajan riippumattomuus saattaa heikentyä asiakassuhteen syventyessä.

Tilintarkastus perustuu lakiin tai sopimukseen (Tomperi 2018). Oheispalveluilla tarkoitetaan sellaisia palveluita, joita tilintarkastaja tarjoaa tarkastuksen lisäksi samalle asiakkaalle. Näitä voivat olla esimerkiksi vero-, konsultointi- tai IT-palveluita. Toisin kuin lakisääteinen tilintarkastus, oheispalvelut perustuvat vapaaehtoisuuteen. Tilintarkastajilla on laaja laskentatoimen ja juridiikan tuntemus, joka mahdollistaa sen, että he voivat tarjota myös muita palveluita näiltä aloilta. Tilintarkastajan rooliin katsotaankin kuuluvan lakisääteisen valvontatehtävän lisäksi myös neuvontatehtävä. (Horsmanheimo & Steiner 2017, 35)

Tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön tarjoamien oheispalveluiden vaikutusta tilintarkastuksen laatuun ja sitä kautta luotettavuuteen on tutkittu laajasti. Keskustelu tilintarkastajien tarjoamien oheispalveluiden vaikutuksista kiihtyi erityisesti 2000-luvun alussa, kun suuret talousskandaalit, kuten yhdysvaltalaisen energiayhtiö Enronin romahdus, paljastivat puutteita tilintarkastuksen riippumattomuudessa. Enronin tilintarkastusyhteisö Arthur Andersen tarjosi yhtiölle merkittäviä määriä oheispalveluita virallisen tilintarkastuksen lisäksi. Andersenin saamat palkkiot koostuivat suurelta osin tarjotuista oheispalveluista. Tapauksessa ilmeni, että tilintarkastaja ei ollut riittävän kriittinen asiakkaansa kirjanpitoikäntöjä kohtaan, mahdollisesti liian läheisen asiakassuhteen vuoksi. Skandaali johti Arthur Andersenin lakkauttamiseen, Enronin konkurssiin ja laajamittaisiin muutoksiin tilintarkastusalan sääntelyssä, kuten Yhdysvaltain Sarbanes-Oxley-lakiin.

Enron-skandaali ja muut vastaavat tapaukset ovat lisänneet keskustelua siitä, tulisiko tilintarkastajan saada tarjota oheispalveluita asiakkailleen. Oheispalveluiden tarjoaminen synnyttää tilintarkastajan

ja asiakasyrityksen välille sekä taloudellisen että sosiaalisen sidoksen, joka voi vaikuttaa tilintarkastajan riippumattomuuteen (Hohenfels & Quick 2020). Toisaalta on esitetty, että oheispalveluiden tarjoaminen voi parantaa tilintarkastuksen laatua laajentamalla tilintarkastajan tietopohjaa (ks. esim. Arruñada 1999).

1.2 Tutkielman tavoite, motiivit ja menetelmät

Tämän kandidaatintutkielman tavoitteena on tutkia, onko tilintarkastajan tarjoamilla oheispalveluilla vaikutusta tilintarkastuksen laatuun. Tutkielmassa analysoidaan, vahvistaako vai heikentääkö oheispalveluiden tarjoaminen tilintarkastuksen laatua, ja millä edellytyksillä vaikutukset ilmenevät.

Tutkielman tutkimuskysymys on:

Miten tilintarkastajan tarjoamat oheispalvelut vaikuttavat tilintarkastuksen laatuun?

Apukysymykset, joiden kautta tutkimuskysymykseen pyritään vastaamaan:

- a. Heikentääkö oheispalveluiden tarjoaminen tilintarkastajan riippumattomuutta?
- b. Laajentaako oheispalveluiden tarjoaminen tilintarkastajan tietopohjaa (ns. knowledge spillover -ilmiö)?

Tilintarkastuksella viitataan yrityksen taloudellisen informaation varmentamiseen ja tarkastukseen. Tilintarkastajalla viitataan tilintarkastusyhteisöön tai yksittäiseen tilintarkastajaan. Tutkielma toteutetaan kirjallisuuskatsauksena. Tutkielmassa hyödynnetään aiheeseen liittyviä aiempia tutkimuksia, artikkeleita ja kirjallisuutta. Lisäksi tutkielmassa sivutaan aiheeseen liittyvää sääntelyä. Kirjallisuuskatsauksen tavoitteena on muodostaa kattava kuva siitä, mitkä asiat vaikuttavat tilintarkastuksen laatuun ja miten oheispalveluiden tarjoaminen voi siihen vaikuttaa.

Aihe on tärkeä ja ajankohtainen, sillä tilintarkastajien rooli yritysvastuussa ja taloudellisessa raportoinnissa korostuu jatkuvasti muuttuvassa liiketoimintaympäristössä. EU:n kestävyysraportointidirektiivin (CSRD 2022/2464) myötä tilintarkastajien tehtäväkenttä on myös laajenemassa perinteisen tilinpäätöstarkastuksen ulkopuolelle, erityisesti vastuullisuusraportoinnin ja muiden ei-taloudellisten tietojen varmennuksen suuntaan. Tämä kehitys tekee oheispalveluiden ja tarkastuksen välisen suhteen ymmärtämisestä entistä tärkeämmän tilintarkastuksen tulevaisuuden kannalta. Lisäksi aihe on tärkeä tilintarkastukseen ja oheispalveluihin liittyvän sääntelyn kehityksen kannalta.

2 Tilintarkastuksen laatu

2.1 Tilintarkastuksen tavoite

Ymmärtääksemme mitä tilintarkastuksen laatu on, tulee tietää, miksi tilintarkastusta suoritetaan. Suomessa yhteisön tai säätiön tilintarkastus on lakisääteistä ja sitä säätelee tilintarkastuslaki. Tilintarkastus perustuu tilintekovelvollisuuteen. Tilintekovelvollisuus tarkoittaa, että joku on velvollinen toimimaan toisen hyväksymällä tavalla, ja tekemään tälle tiliä toimistaan. Tämä velvollisuus perustuu lakiin tai sopimukseen. (Tomperi 2018.) Käytännössä tilintarkastuksen tehtävänä on varmistaa, että yrityksen taloudellinen raportointi on luotettavaa ja täyttää lakisääteiset vaatimukset. Tilintarkastuksen tavoitteena on, että tilintarkastaja voi antaa lausunnon siitä, antaako tilinpäätös noudatetun tilinpäätössäännösten mukaisesti oikean ja riittävän kuvan yhteisön tai säätiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta, täyttääkö tilinpäätös lakisääteiset vaatimukset, onko toimintakertomus laadittu noudattaen siihen sovellettavia säännöksiä sekä ovatko tilikauden toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tiedot yhdenmukaisia (TTL 3:5). Tilintarkastajan lausunnon myötä yrityksen tilinpäätöstä hyödyntävät sidosryhmät voivat olla varmoja siitä, että tilinpäätös antaa oikean ja riittävän kuvan yhtiön toiminnasta ja taloudellisesta asemasta.

Tilintarkastuksen tarve perustuu yhteiskunnan vaatimuksiin. Eri sidosryhmät, kuten sijoittajat, rahoittajat ja viranomaiset ovat kiinnostuneita yritysten toiminnasta ja taloudellisesta informaatiosta. Tilintarkastuksen hyödyllisyys on suuri erityisesti arvopaperipörssissä noteerattujen yhtiöiden osalta. Arvopaperikaupan toimivuuden kannalta on olennaista, että pörssiyhtiöiden raportointiin tietoihin luotetaan. Pörssiyhtiöiden osalta tilintarkastukselle asetetut vaatimukset ovatkin kovempia, kuin pienemmille yrityksille. Pienempien yritysten tai perheyriyten osalta tilintekovelvollisuudella on pienempi merkitys, sillä omistus ja johtaminen ovat usein samoissa käsissä. Tilintarkastuksen tarpeellisuus ja siitä saatava hyöty kasvaa, mitä useampaa sidosryhmää yrityksen toiminta koskettaa ja mitä laajempi tilintekovelvollisuus on. (Tomperi 2018.)

2.2 Päämies-agentti-ongelma

Tilintarkastuksen keskiössä on varmennus. Varmennuksen tarpeen voidaan katsoa syntyvän yrityksen omistajien ja yrityksen johdon välisestä informaatioasymmetriasta. Tätä kutsutaan päämies-agentti-ongelmaksi. Päämies-agentti-ongelma on Jensen ja Mecklingin (1976) kehittämä teoria päämies-agentti-suhteesta sekä siihen liittyvästä tavoiteristiriidasta. Päämies-agentti-suhde syntyy, kun päämies siirtää toimivaltaa agentin käytettäväksi. Agenttiteorian mukaan yrityksen omistajat (päämiehet) ja yrityksen johto (agentit) eivät aina jaa samoja intressejä. Johdon

ensisijaisena tavoitteena pitäisi olla ajaa yhtiön ja omistajien etuja, mutta delegoitu toimivalta antaa kuitenkin mahdollisuuden opportunistiseen toimintaan informaation asymmetrisyyden takia. (Jensen & Meckling 1976.) Yritysjohdolla voi olla kannustin manipuloida taloudellista raportointia omaksi edukseen esimerkiksi parantaakseen kannustinpalkkioitaan tai piilottaakseen huonoja tuloksia. Päämies-agentti-kontekstissa tilintarkastaja toimii ulkopuolisena valvojana, jonka tehtävänä on varmistaa, että yritysjohdon raportointi antaa oikean kuvan ja noudattaa sovellettavaa säännöstöä.

2.3 Tilintarkastuksen laadun viitekehukset

Tilintarkastuksen laatua on tutkittu useilla eri lähestymistavoilla (ks. esim. Knechel & Shefchik 2014; Tepalagul & Lin 2015; Watkins ym. 2004). Perinteisesti tilintarkastuksen laadulla on viitattu tilintarkastuksen yhdenmukaisuuteen tilintarkastusstandardien kanssa (Kihn 2017). Kirjallisuudessa esiintyy neljä yleisesti käytettyä tilintarkastuksen laadun määritelmää, jotka tarkastelevat laatua eri näkökulmista (Watkins ym. 2004, 153):

1. DeAngelo (1981): Tilintarkastuksen laatu on markkinoiden arvioima yhdistetty todennäköisyys sille, että tilintarkastaja a) havaitsee virheen ja b) raportoi sen.
2. Lee (1999): Tilintarkastuksen laatu määritellään sen perusteella, kuinka todennäköistä on, että tilintarkastaja ei anna vakiomuotoista tai ”puhdasta” tilintarkastuskertomusta olennaisia virheitä sisältävästä tilinpäätöksestä.
3. Titman & Trueman (1986): Tilintarkastuksen laatu mitataan sen perusteella, kuinka tarkkaa tilintarkastajien raportoima tieto on.
4. Wallace (1980): Tilintarkastuksen laatu mitataan sen perusteella, miten paljon tilintarkastus kykenee vähentämään laskentainformaation häiriötä (noise) ja harhaisuutta (bias), sekä parantamaan sen hienousastetta (fineness).

Yllä esitetyt Watkinsin ym. (2004) listaamat määritelmät kuvaavat tilintarkastuksen laatua hieman eri näkökulmista. Ne kaikki nojaavat kuitenkin tietyllä tapaa ajatukseen tilintarkastajan kyvystä havaita ja raportoida olennaisia virheitä.

Seuraavaksi tarkastellaan kahta keskeistä viitekehystä, jotka käsittelevät tilintarkastuksen laatua. Viitekehukset tarkastelevat laatua kokonaisuutena, jossa yhdistyvät tilintarkastajan ominaisuudet, tarkastusprosessi, sidosryhmien odotukset ja tilinpäätösinformaation laatu. Viitekehukset tukevat

tutkielman teoreettista lähestymistapaa ja auttavat hahmottamaan tilintarkastuksen laadun komponentteja.

2.3.1 Watkins ym.

Kihn (2017) tarkastelee artikkelissaan kahta keskeistä tilintarkastuksen laadun viitekehystä: Watkins, Hillison & Morecroft (2004) sekä Knechel & Shefchik (2014). Hän analysoi artikkelissaan, miten nämä viitekehykset määrittelevät tilintarkastuksen laadun ja mitkä tekijät siihen vaikuttavat. Watkinsin ym. (2004) viitekehys tarkastelee tilintarkastuksen laatua suhteessa taloudelliseen raportointiin neljän keskeisen osa-alueen kautta: 1) taustatekijät, 2) tilintarkastusprosessin laatu, 3) seuraukset ja 4) tilinpäätösinformaatio. Nämä osa-alueet ovat toisistaan erillisiä, mutta toisiinsa vaikuttavia.

Kihn (2017) kertoo, että ensimmäinen osa-alue, eli taustatekijät viittaavat tilintarkastuksen kysyntään ja tarjontaan vaikuttaviin elementteihin, kuten asiakkaan riskiprofiiliin, markkinarakenteeseen ja tilintarkastajan resursseihin. Watkinsin ym. (2004) mukaan on tutkittu muun muassa väittämää, että laadukkaamman tilintarkastuksen kysyntä kasvaa, kun asiakkaan riskisyys kasvaa. Toinen osa-alue, eli itse tilintarkastuksen laatu on viitekehysten keskiössä ja Watkinsin ym. (2004) mukaan kaikista tutkituin osa-alue. Tilintarkastuksen laatu käsittää itse tilintarkastusprosessin ja sen standardien mukaisuuden valvonnan, sekä tilintarkastajan pätevyyden ja riippumattomuuden. Kolmas osa-alue, tilintarkastuksen seuraukset, tarkoittaa sidosryhmien ja markkinoiden reaktioita tilintarkastukseen. Watkinsin ym. (2004) mukaan esimerkiksi tilintarkastajan maineen on oletettu vaikuttavan sidosryhmien luottamukseen. Tämä osa-alue ottaa vaikutteita tilintarkastuksen laadusta ja voi toimia sen indikaattorina. Neljäs osa-alue, tilinpäätösinformaatio, kuvastaa tilintarkastuksen vaikutusta yrityksen taloudelliseen raportoinnin tarkkuuteen ja läpinäkyvyyteen. Ajatus on, että tilintarkastajan harjoittaman valvonnan voimakkuus vaikuttaa tilinpäätösinformaation laatuun, eli siihen, kuinka hyvin tilinpäätös vastaa todellisia taloudellisia olosuhteita (Kihn 2017). Watkinsin ym. (2004) mukaan tilintarkastuksen laadun tutkimuksessa haasteena on ollut se, ettei tilintarkastuksen laatua olla voitu tutkia suoraan, vaan ainoastaan muiden edellä mainittujen osa-alueiden kautta. Watkinsin ym. (2004) viitekehysten ydin on kuitenkin se, että tilintarkastuksen laatu koostuu tilintarkastajan pätevyydestä ja riippumattomuudesta, mutta sitä ei voida täysin irrottaa ympäristötekijöistä.

2.3.2 Knechel & Shefchik

Knechelin ja Shefchikin (2014) viitekehys tarkastelee tilintarkastuksen laatua eri sidosryhmien näkökulmasta. Knechel ja Shefchik argumentoivat, että tilintarkastuksen laatu voidaan käsittää eri sidosryhmien näkökulmista eri tavoin. Tilinpäätösinformaation käyttäjät kokevat tilintarkastuksen laadukkaaksi, kun tilinpäätöksiin ei ole jäänyt virheellistä tietoa. Tilintarkastusyhteisöt puolestaan kokevat tilintarkastuksen laadukkaaksi, kun se on suoritettu yrityksen käytäntöjen mukaisesti. Lainsäätäjän näkökulmasta taas on tärkeää, että tilintarkastus on suoritettu säännösten ja standardien mukaisesti. (Kihn 2017.)

Knechelin ja Shefchikin (2014) mallissa keskitytään neljään päätekijään: panokset, prosessit, tulokset ja seuraukset. Panokset ja prosessit ovat tilintarkastuksen laatuun vaikuttavia tekijöitä, kun taas tulokset ja seuraukset ovat tilintarkastuksen laadun indikaattoreita. Tarkastuksen laatuun vaikuttavat panokset koostuvat tilintarkastajan riippumattomuudesta, tilintarkastajan tiedoista ja ammatillisesta skeptisyydestä. Knechelin ja Shefchikin (2014) ajatuksena on, että kun tilintarkastusyhteisössä pohditaan toimeksiannon antamista tietylle tilintarkastajalle, kiinnitetään huomiota tilintarkastajan riippumattomuuteen, taitoihin ja asiantuntemukseen. Tällä pyritään varmistamaan, että tilintarkastaja on ensinnäkin halukas esittämään objektiivisia arvioita ja toiseksi varmistamaan, että hän kykenee tekemään oikeita johtopäätöksiä. Kuten Watkinsin ym. (2004) mallissa, myös tässä mallissa tilintarkastajan kompetenssi ja riippumattomuus ovat keskeisiä tilintarkastuksen laatuun vaikuttavia komponentteja. (Kihn 2017.)

Tarkastuksen laatuun vaikuttavat prosessit koostuvat tilintarkastustoimenpiteistä, kuten riskien arvioinnista, tiedonkeruusta ja ammatillisen skeptisyyden soveltamisesta. Knechel ja Shefchik (2014) nostavat yhdeksi prosessitekijäksi myös materiaalisuuden eli olennaisuuden. Olennaisuuteen liittyvä harkinta vaikuttaa niin tilintarkastajan tarkastusprosessiin, kuin tehtyihin johtopäätöksiin. Tilintarkastukseen liittyvän riskin arviointi on myös keskiössä tilintarkastusprosessin kannalta. Tutkimuksissa on huomattu, että toimialan tunteminen ja siihen erikoistuminen on ollut erittäin tärkeää riskien arvioinnin kannalta (Knechel & Shefchik 2014). Laadun indikaattorien osalta Knechel ja Shefchik (2014) huomauttavat, että itse tilintarkastuksen laatu ei voi olla itsenäisesti tutkimuksesta havaittavissa. Sen sijaan tilintarkastuksen laatua on jouduttu tutkimaan analysoimalla hyvään laatuun liittyviä havaittavissa olevia tekijöitä, kuten esimerkiksi taloudellisen raportoinnin laatua. Toinen tapa laadun tutkimukseen on ollut tutkia sitä, mitä hyvä tilintarkastuslaatu ei ole. Tutkimustavasta huolimatta, tilintarkastuksen laatua tutkiessa ei voida suoraan tarkastella laatua, vaan ainoastaan laatuun vaikuttavia tekijöitä ja laadun tuloksia. (Knechel & Shefchik 2014)

2.3.3 Laadun kaksi komponenttia

DeAngelon (1981) klassisen määritelmän mukaan tilintarkastuksen laatu on markkinoiden arvioima todennäköisyys sille, että tilintarkastaja sekä havaitsee olennaisen virheen että raportoi sen.

Todennäköisyys sille, että tilintarkastaja havaitsee olennaisen virheen, riippuu muun muassa tilintarkastajan kyvykkyyksistä, käytetyistä tarkastusmenetelmistä ja kerätyn aineiston laajuudesta. Todennäköisyys sille, että tilintarkastaja raportoi löytämänsä virheen taas on mittari siitä, kuinka riippumaton tilintarkastaja on asiakkaaseensa nähden. (DeAngelo 1981.)

Tätä kaksijakoista näkökulmaa tukee myös muut kirjallisuudessa esitetyt laatumääritelmät. Lee (1999) tarkastelee laatua sen kautta, antaako tilintarkastaja ”puhdasta” kertomusta silloin, kun tilinpäätöksessä on olennaisia virheitä. Tämä ilmentää riippumattomuuden toteutumista käytännössä, ja toisaalta myös kyvykkyyttä, sillä olennaisen virheen havaitsemiseen vaaditaan tiettyä pätevyyttä. Titman & Trueman (1986) puolestaan määrittelevät tilintarkastuksen laadun raportoinnin tarkkuuden kautta. Myös tässä määritelmässä voidaan ajatella, että tarkkuus syntyy osaamisesta ja riippumattomasta päätöksenteosta.

Watkinsin ym. (2004) sekä Knechelin & Shefchikin (2014) viitekehykset laajentavat tätä näkökulmaa ottamalla huomioon sekä tilintarkastusprosessiin vaikuttavia taustatekijöitä, että tilintarkastuksen seurauksia. Kummassakin mallissa tilintarkastuksen laatu perustuu kuitenkin keskeisesti kompetenssin ja riippumattomuuden yhdistelmään. Tilintarkastuksen laatua voidaan näin ollen arvioida eri näkökulmista, mutta sen keskeisimmät tekijät ovat lähes aina tilintarkastajan riippumattomuus ja kompetenssi. Tässä tutkielmassa tilintarkastuksen laatua tarkastellaan näiden kahden komponentin kautta. Myöhemmin oheispalveluiden vaikutuksia tilintarkastuksen laatuun analysoidaan vertailemalla niiden vaikutuksia tilintarkastajan riippumattomuuteen ja kompetenssiin.

3 Tilintarkastajan riippumattomuus

3.1 Riippumattomuuden määritelmä

Yksi keskeisimmistä tilintarkastuksen edellytyksistä on tilintarkastajan riippumattomuus. Riippumattomuus tarkoittaa ensinnäkin tilintarkastajan riippumattomuutta asiakkaastaan. Tilintarkastaja ei saa olla esimerkiksi sukulaissuhteessa tai taloudellisesti riippuvainen asiakkaastaan. Riippumattomuus tarkoittaa myös tilintarkastajan vapautta valita tarkastuskohteensa, tarkastuksen laajuuden ja tarkastusmenetelmät – kuitenkin sääntely ja toimeksianto huomioon ottaen. Tilintarkastaja saa siis toteuttaa tilintarkastuksen ja sen suunnittelun itsenäisesti, riippumatta ulkopuolisista. Riippumattomuudella tarkoitetaan myös tilintarkastajan riippumattomuutta tarkastuksen lopputuloksesta. Esimerkiksi tarkastuspalkkiot eivät saa siis riippua annetusta tilintarkastuskertomuksesta. (Tomperi 2018.)

Tieteessä käytetyin määritelmä tilintarkastajan riippumattomuudelle on DeAngelon (1981) määritelmä: todennäköisyys, että tilintarkastaja raportoi havaitsemansa virheen. Tämän lisäksi muita määritelmiä ovat: kyky vastustaa asiakaspainetta, asenne tai mielentila sekä luonteen ominaisuus, jossa eheys ja luotettavuus ovat keskiössä (Fearnley, Beattie & Brandt 2005).

IESBA:n (International Ethics Standards Board for Accountants) antamien eettisten ohjeiden mukaan riippumattomuus voidaan jakaa kahteen ulottuvuuteen: mielen riippumattomuuteen ja näkyvään riippumattomuuteen. Mielen riippumattomuudella tarkoitetaan sitä, että tilintarkastaja pystyy toimimaan rehellisesti sekä säilyttämään objektiivisuuden ja ammatillisen skeptisyyden. Näkyvä riippumattomuus tarkoittaa sitä, että tilintarkastaja välttää sellaisia seikkoja ja olosuhteita, jotka ovat niin merkittäviä, että asiaan perehtynyt kolmas osapuoli voisi päätellä tilintarkastajan rehellisyyden, objektiivisuuden tai ammatillisen skeptisyyden vaarantuneen.

Riippumattomuus liittyy vahvasti rehellisyyden (integrity) ja objektiivisuuden (objectivity) eettisiin periaatteisiin. Rehellisyydellä tarkoitetaan, että tilintarkastajan on toimittava liikesuhteissaan avoimesti ja totuudenmukaisesti. Tilintarkastaja ei saa tietoisesti olla tekemisissä raporttien, dokumenttien tai tiedon kanssa, jos tilintarkastaja uskoo, että tiedot: 1) sisältävät olennaisesti virheellisen tai harhaanjohtavan lausunnon; 2) sisältävät lausuntoja tai tietoja, jotka on annettu harkitsemattomasti; tai 3) jättävät pois tai hämärtävät vaadittuja tietoja siten, että tällainen poisjättäminen olisi harhaanjohtavaa. Objektiivisuuden periaate puolestaan tarkoittaa sitä, että tilintarkastaja ei saa vaarantaa ammatillista arviointikykyään vääristymän, eturistiriidan tai muiden

epäsuotuisten vaikutusten takia. Tilintarkastajan tulisi myös välttää sellaisia tilanteita ja suhteita, jotka voisivat vaikuttaa kohtuuttomasti hänen ammatilliseen arviointikykyynsä. (IESBA 2024.)

3.2 Riippumattomuutta uhkaavat tekijät

Riippumattomuutta voidaan jäsentää eri tavoin. Ensinnäkin sitä voidaan käsitellä sääntelyyn perustuvana vaatimuksena, jonka on täyttyvä, jotta tilintarkastustyön edellytykset täyttyvät. Riippumattomuutta voidaan myös käsitellä käytännön tilintarkastustyössä ilmenevänä eettisenä ja inhimillisenä haasteena. Ye, Carson ja Simnett (2011) ehdottavat riippumattomuuden uhkien jaottelua kahteen pääluokkaan: taloudellisiin sidoksiin (economic bonds) ja sosiaalisiin tai ihmissuhteisiin perustuviin sidoksiin (relationship bonds).

3.2.1 Tilintarkastuslain jaottelu

Tilintarkastuslain mukaan tilintarkastajan riippumattomuutta arvioidaan tapauskohtaisesti. Mikäli edellytykset tilintarkastajan riippumattomuudelle eivät täyty, on tilintarkastajan kieltäydyttävä tai luovuttava toimeksiannosta. Näin ei tarvitse kuitenkaan tehdä, jos riippumattomuutta uhkaavia tekijöitä voidaan kokonaisuutena arvioiden pitää merkityksettöminä, tai jos tilintarkastaja on ryhtynyt riippumattomuutta turvaaviin toimenpiteisiin. (Tomperi 2018; TTL 4:6)

Tilintarkastuslaissa on esimerkkiluettelo riippumattomuutta uhkaavista tilanteista, jolloin tilintarkastajan tulee ryhtyä riippumattomuutta turvaaviin toimenpiteisiin (TTL 4:6):

- Oman intressin uhka: *tilintarkastajalla on taloudellisia tai muita etuuksia tarkastuskohteessa taikka tilintarkastajalla on muu suhde kuin tavanomainen liikesuhde tarkastuskohteeseen.*
- Oman työn tarkastamisen uhka: *tarkastuskohteena on tilintarkastajan oma toiminta.*
- Asianajon uhka: *tilintarkastaja toimii oikeudenkäynnissä tai muussa asiassa yhteisön puolesta tai sitä vastaan.*
- Läheisyyden uhka: *tilintarkastajalla on läheinen suhde henkilöön, joka kuuluu yhteisön johtoon tai joka on osallistunut toimeksiannon kohteena olevaan asiaan yhteisön palveluksessa.*
- Painostuksen uhka: *tilintarkastajaa painostetaan toimimaan tietyllä tavalla.*

Tilintarkastuslain listaus tilanteista, joissa riippumattomuuteen tulisi kiinnittää huomiota muodostaa sääntelyperusteisen viitekehyksen tilintarkastajan riippumattomuuden arviointiin. Ne ovat linjassa myös tilintarkastajien kansainvälisten eettisten ohjeiden kanssa ja ovat keskeinen osa tilintarkastajan ammatillista harkintaa. Tämän tutkielman kannalta keskeisiä ovat erityisesti oman intressin uhka ja oman työn tarkastamisen uhka, sillä ne ilmenevät oheispalveluiden tarjontaan liittyvässä harkinnassa.

3.2.2 Taloudellisten sidosten uhka

Taloudellisten sidosten uhka viittaa sellaiseen tilanteeseen, jossa tilintarkastajalla on rahallinen tai liiketoiminnallinen intressi säilyttää asiakassuhde. Tilintarkastuspalkkion maksaa tilintarkastajan asiakas, eli yhteisö, joka on tarkastuksen kohteena. Jos tilintarkastaja havaitsee asiakkaan tekemän rikkeen, on hänen päätettävä ilmiantaako hän kyseisen rikkeen. Mikäli tilintarkastaja ilmiantaa rikkeen, on vaara, että asiakas erottaa tilintarkastajan toimestaan. Tällöin tilintarkastaja menettää kaikki tulevat asiakaskohtaiset palkkiot. (Chung & Kallapur 2003, 934.) Näin ollen taloudellisesti tärkeät asiakkaat voivat olla suuremmassa arvossa tilintarkastajan kannalta. Tällöin on mahdollista, että tilintarkastaja todennäköisemmin taipuu taloudellisesti merkittävämpien asiakkaiden vaatimukseen samalla vaarantaen riippumattomuuden. (Tepalagul & Lin 2015, 103.)

Asiakassuhteen taloudellisen tärkeyden ja tilintarkastajan riippumattomuuden välistä suhdetta on tutkittu paljon. Yhdysvalloissa toteutettujen tutkimusten tulokset ovat pääsääntöisesti viitanneet siihen, että asiakkaan taloudellinen merkittävyys olisi riippumattomuutta heikentävä tekijä. Wright ja Wright (1997) osoittavat, että tilintarkastajat ovat taipuvaisempia jättämään tarkastusoikeudet tekemättä suurten asiakkaiden osalta. Myös Krishan ja Krishnan (1996) tutkimus tukee tätä. Heidän mukaansa tilintarkastajat antavat harvemmin mukautettuja kertomuksia taloudellisesti merkittävälle asiakkaille, vaikka se olisi perusteltua. Samoin Blay ja Geiger (2013) raportoivat, että korkeammat tarkastuspalkkiot johtavat alhaisempaan todennäköisyyteen kyseenalaistaa toiminnan jatkuvuuden olettamaa.

Toisaalta on myös tutkimustuloksia Yhdysvaltojen ulkopuolelta, jotka osoittavat, että riippumattomuus ei vaarantuisi suurten asiakkaiden kohdalla (ks. esim Craswell ym. 2002; Hope & Langli 2010). Tämä viittaa siihen, että riippumattomuuden vaarantuminen voi riippua markkinarakenteesta ja sääntely-ympäristöstä. Oikeudelliset seuraukset ja maineriskit voivat siis toimia vastavoimana taloudellisen riippuvuuden riskille. (Tepalagul & Lin 2015, 103.)

Taloudellisten sidosten uhka korostuu etenkin silloin, kun tilintarkastajalle maksetaan merkittäviä oheispalvelupalkkioita varsinaisen tilintarkastuspalkkion lisäksi. Oheispalveluista maksetut palkkiot kasvattavat tilintarkastajan intressiä säilyttää asiakassuhde, jolloin riski riippumattomuuden vaarantumisesta kasvaa. (Tepalagul & Lin 2015.) Tästä syystä oheispalvelupalkkioiden osuus suhteessa kokonaispalkkioihin on keskeinen tekijä arvioitaessa tilintarkastajan taloudellista riippuvuutta asiakkaasta.

3.2.3 Sosiaalisten sidosten uhka

Sosiaalisten sidosten uhka syntyy tilintarkastajan ja asiakkaan välisestä sosiaalisesta suhteesta. Sosiaalisten sidosten uhka syvenee erityisesti pitkien asiakassuhteiden aikana. Mitä kauemmin sama tilintarkastusyhteisö tai erityisesti sama vastuullinen tilintarkastaja on toiminut asiakkaansa tilintarkastajana, sitä todennäköisempää on, että tarkastajalle kehittyy henkilökohtainen tai tuttavallinen suhde asiakkaansa taloushallintoon tai johtoon. Tämä läheisyys voi vähentää tilintarkastajan ammatillista skeptisyyttä ja johtaa tilanteeseen, jossa hän tiedostamattaan jättää kyseenalaistamatta asiakkaan raportoinnissa tehtyjä valintoja tai arvioi ne asiakkaan eduksi. (Ye ym. 2011, 121.)

Toinen mahdollinen sosiaalinen sidos voi muodostua alumnisuhteista. Alumnisuhde ilmenee esimerkiksi, kun asiakkaan hallituksessa tai johtoryhmässä toimii henkilö, joka on aiemmin työskennellyt samassa tilintarkastusyhteisössä kuin tarkastusta suorittava tilintarkastaja. Tällainen tilanne voi vaikeuttaa objektiivista ja riippumatonta tarkastelua. (Ye ym. 2011.)

Ye ym. (2011) osoittavat tutkimuksessaan, että sosiaaliset sidokset voivat uhata tilintarkastajan riippumattomuutta samalla tavoin kuin taloudelliset sidokset. Tutkimustulokset viittaavat siihen, että mitä vahvemmat siteet asiakkaaseen on, sitä epätodennäköisemmin tilintarkastaja antaa mukautetun kertomuksen, vaikka siihen olisi perusteet. Sosiaalisten sidosten uhasta tekee erityisen haasteellisen se, että sen vaikutukset voivat olla usein huomaamattomia ja asteittaisia, jolloin tilintarkastaja ei itse tiedosta riippumattomuutensa vaarantumista. Yen, Carsonin ja Simmettin (2011) tutkimustulokset korostavat sitä, että riippumattomuuden uhkaavia tekijöitä tulee tarkastella monipuolisena kokonaisuutena – ei ainoastaan taloudellisesta näkökulmasta, vaan myös sosiaalisten vaikutusten näkökulmasta.

Sosiaalisten sidosten riskin arviointi korostuu, jos tilintarkastaja tarjoaa asiakkaalleen oheispalveluita lakisääteisen tilintarkastuksen ohella. Oheispalvelut kuten konsultointi- ja veropalvelut voivat johtaa tiiviimpään yhteistyöhön asiakkaan kanssa ja siten syventää sosiaalista

suhdetta. Sosiaalisten suhteiden syvennyttyä tilintarkastajan voi olla vaikeampi säilyttää ammatillinen skeptisyytensä ja riippumattomuutensa. Näin ollen oheispalveluiden tarjoaminen voi uhata riippumattomuutta myös sosiaalisten sidosten kautta.

3.3 Tilintarkastajan aseman haasteellisuus – oman edun tavoittelu

Bazermanin, Morganin ja Lowensteinin (1997) mukaan tilintarkastuksen epäonnistuminen johtuu harvoin tilintarkastajan ja asiakkaan välisestä tahallisesta yhteistoiminnasta. Heidän mukaansa tilintarkastajien voi olla psykologisesti mahdotonta pysyä puolueettomina ja objektiivisina. He viittaavat psykologisiin tutkimuksiin, joiden avulla on saatu selville, että tilintarkastajan harkintakyvyssä ilmenee tahatonta ja tiedostamatonta vääristymää jo arviointivaiheessa, eikä raportointivaiheessa, kuten yleisesti on ajateltu. Toki on myös mahdollista, että vääriä tietoja raportoidaan tahallisesti. Tilintarkastajan harkintakyvyssä ilmenevän vääristymän taustalla on tilintarkastajan oman edun tavoittelu. Tilintarkastajan antaessa puolueettoman arvion on arvio todennäköisesti tiedostamattomasti vääristynyt siten, että se vastaa tilintarkastajan omaa etua. Tutkimuksissa painotetaan, ettei ongelma ole se, että tilintarkastajat eivät haluaisi toimia rehellisesti ja objektiivisesti, vaan se, että se on heidän asemansa vuoksi käytännössä mahdotonta.

Bazerman ym. (1997) kertovat tilintarkastussuhteessa ilmenevän harkintakyvyn vääristymän johtuvan viidestä tekijästä. Ensinnäkin tilintarkastajan tekemien virheellisten raportointien haittavaikutuksista kärsivät ihmiset ovat usein ”tilastollisia uhreja”, joita tilintarkastaja ei voi tunnistaa päätöksentekohetkellä. Sen sijaan tilintarkastaja tuntee hyvin asiakkaan organisaation henkilöt, jotka kärsivät siitä, jos tilintarkastaja raportoi rikkeen. Ihmiset ovat yleensä vähemmän huolissaan vahingon aiheuttamisesta tuntemattomille, abstrakteille uhreille, kuin konkreettisille, nimetyille uhreille. Toiseksi kielteisen tilintarkastuslausunnon seuraukset ovat välittömiä: asiakassuhteen heikkeneminen, riski toimeksiannon menettämisestä ja jopa mahdollinen työttömyys. Sen sijaan tilanne, jossa tilintarkastaja antaa lausunnon positiivisena, vaikka kielteinen olisi ollut perusteltu, jää useammin huomiotta, sillä sen vaikutukset näkyvät vasta pitkän ajan kuluttua. Kolmanneksi tilintarkastajat muodostavat jatkuvan suhteen tarkastamiinsa organisaatioihin, ja yrityksen taloudellisen tilan heikkeneminen tapahtuu usein asteittain. Ajan myötä tilintarkastaja saattaa siis tiedostamattomasti mukautua pieniin poikkeamiin yrityksen taloudellisissa käytännöissä. Neljänneksi taloudellisen raportoinnin standardit ovat usein joustavia, mikä voi tehdä tilintarkastajalle helpoksi perustella itselleen päätös, joka palvelee hänen omaa etuansa enemmän kuin ulkopuolisten sidosryhmien etuja. Viidenneksi ihmiset yleensä vakuuttavat itselleen, että heidän omat valintansa ja päätöksensä ovat oikeita ja perusteltuja, vaikka ne

todellisuudessa olisivatkin hyvin puolueellisia. Bazerman ym. (1997) mukaan tilintarkastajan ammatissa ilmenevät riippumattomuuden haasteet johtuvat etenkin siitä, että heidät palkataan, palkitaan ja tarvittaessa erotetaan sen organisaation toimesta, jota he tarkastavat, eikä niiden ihmisten toimesta, joita he edustavat.

Bazermanin ym. (1997) mainitsemien tekijöiden vaikutukset voivat korostua silloin, kun tilintarkastaja tarjoaa asiakkaalleen oheispalveluita lakisääteisen tilintarkastuksen lisäksi. Laajentunut yhteistyö, jatkuva vuorovaikutus ja asiakassuhteen syventyminen voivat lisätä tilintarkastajan taipumusta samaistua asiakkaaseen ja mukautua tämän näkemyksiin tiedostamattaan ja hyvästä aikomuksesta huolimatta.

4 Kompetenssi ja Knowledge spillover -ilmiö

4.1 Kompetenssi

Tilintarkastajan kompetenssi viittaa hänen osaamiseensa, joka muodostuu muun muassa ammattitaidosta ja teknisistä taidoista. DeAngelon (1981) määritelmän mukaan tilintarkastuksen laatu on yhdistetty todennäköisyys, jolla tilintarkastaja a) havaitsee virheen ja b) raportoi sen. Tässä määritelmässä ensimmäinen osa, eli virheen havaitsemisen todennäköisyys, riippuu tilintarkastajan kompetenssista. Toisin sanoen pätevällä ja osaavalla tilintarkastajalla on paremmat edellytykset ja siten suurempi todennäköisyys havaita olennainen virhe tilinpäätöksestä. Ilman riittävää osaamista tilintarkastajalta saattaa jäädä havaitsematta olennaisiakin virheitä, jolloin tarkastuksen laatu heikkenee.

Tilintarkastajien kompetenssin ja laadukkaan tarkastuksen varmistamiseksi tilintarkastajille on tyypillisesti asetettu lainsäädännössä tai muussa sääntelyssä tietyt pätevyysvaatimukset. Esimerkiksi Suomessa tilintarkastajana voivat toimia ainoastaan hyväksytyt tilintarkastajat, jotka ovat hankkineet vaadittavan pätevyyden ammatissa toimimiseen (TTL 6:1). Lisäksi tilintarkastaja on velvoitettu aktiivisesti pitämään yllä ja kehittämään ammattitaitoaan (TTL 4:2).

Vaikka tilintarkastajan ammattipätevyyttä voidaan pitää merkinä kompetenssista, voivat myös muut tekijät, kuten yksilölliset ominaisuudet, vaikuttaa tilintarkastuksen laatuun (Nelson & Tan 2005, 48). Useat tutkimukset osoittavat, että tilintarkastajan kokemus ja erikoistuminen korreloivat positiivisesti tarkastuksen laadun kanssa (ks. Simunic 1984; Morgan & Stocken 1998; King & Schwartz 1999; Solomon, Shields & Whittington 1999; Low 2004). Ajan saatossa tilintarkastaja oppii tuntemaan asiakkaansa käytännöt, jolloin tilintarkastuksen laatu paranee (Beck & Wu 2006, 4). Myös tilintarkastajan toimialaerikoistuminen parantaa tilintarkastuksen laatua. Tietyille toimialalle erikoistuneella tilintarkastajalla on syvempi tuntemus toimialasta kuin sellaisella tilintarkastajalla, joka ei ole erikoistunut kyseiseen toimialaan. Toimialaan erikoistuneen tilintarkastajan toimialatuntemus auttaa ymmärtämään asiakkaan liiketoimintaympäristöä ja riskejä syvällisemmin, joka mahdollistaa tarkempien arvioiden ja päätelmien tekemisen. (Solomon ym. 1999.) Tutkimukset osoittavat myös, että toimialalle erikoistunut tilintarkastaja kykenee suorittamaan tilintarkastusprosessin tehokkaammin, kuin tilintarkastaja, joka ei ole erikoistunut kyseiseen toimialaan (Owhoso, Messier & Lynch 2002, 898).

4.2 Knowledge spillover

Knowledge spillover -ilmiöllä tarkoitetaan tietämyksen siirtymistä eri osapuolten tai toimintojen välillä ilman suoraa korvausta (Arruñada 1999). Tilintarkastuskontekstissa tämä voi tarkoittaa esimerkiksi tietämyksen siirtymistä muista palveluista, kuten vero- tai strategiakonsultoinnista varsinaiseen tilintarkastukseen.

Dan Simunic (1984) esitti ensimmäisten joukossa tehokkuusnäkökulman oheispalveluiden ja tilintarkastuksen yhteisvaikutuksista. Hänen mallissaan palveluiden yhteistarjonta synnyttää synergiaetuja, mikäli palveluiden tuotantofunktiot ovat vuorovaikutussuhteessa. Toisin sanoen oheispalvelun kautta hankittu tieto voi vähentää tarvetta kerätä samoja tietoja uudelleen tilintarkastusta varten, tai toisin päin. Simunic tarkasteli knowledge spillover -ilmiötä vertaamalla tilintarkastuspalkkioita tilanteessa, joissa asiakas osti vain tilintarkastuksen, tilanteeseen, jossa asiakas osti sekä tilintarkastuksen että oheispalveluita. Tutkimus osoitti, että asiakkaan maksamat tilintarkastuspalkkiot olivat korkeammat, kun asiakas oli ostanut myös oheispalveluita tilintarkastusyhteisöltä. Maksetut palkkiot olivat kuitenkin matalammat suhteutettuna työmäärään. Simunic päätteli tästä, että knowledge spilloveria ilmenee, sillä asiakkaat ovat valmiita maksamaan oheispalvelun tuottamasta synergiaedusta. Knowledge spillover -ilmiön tutkimuksessa mainittavaa oli myös se, että se on luonteeltaan hyvin moniulotteinen. Tiedon siirtyminen voi tapahtua kahteen suuntaan – joko tilintarkastuksesta oheispalveluihin tai oheispalveluista tilintarkastukseen. Lisäksi tiedon siirtymä voi olla joko asiakaskohtaista tai yleisluontoista. (Simunic 1984.) Simunicin tutkimuksessa painopiste oli erityisesti tehokkuuden parantumisessa – samasta panoksesta saatiin enemmän hyötyä, mikä viittaa tuotantoprosessien yhdistämisen tuomaan kustannustehokkuuteen. Toisaalta synergiaedut voivat implikoida myös mahdollisuutta laadun paranemiselle, mikäli jaettu tieto johtaa parempaan kokonaisymmärrykseen asiakkaan toiminnasta.

Myöhempi teoreettinen kirjallisuus, erityisesti Arruñada (1999) on täydentänyt Simunicin tehokkuusnäkökulmaa tuomalla esiin myös laatusnäkökulman. Arruñadan mukaan oheispalveluiden tarjoaminen tilintarkastusasiakkaalle voi lisätä tilintarkastajan pätevyyttä ja syventää asiakasymmärrystä. Tällöin oheispalveluiden tuomat hyödyt eivät rajoitu ainoastaan prosessin tehostamiseen, vaan ne voivat myös vahvistaa tilintarkastajan kompetenssia tarjoamalla pääsyn relevanttiin liiketoimintainformaatioon. Arruñadan mukaan tilintarkastajan kompetenssi voi parantua muun muassa siten, että oheispalvelun tuottamisen kautta saadaan syvällisempi käsitys aineettomien hyödykkeiden arvostusperiaatteista. Tällöin tilintarkastajalla on paremmat edellytykset arvioida näiden erien todenmukaisuutta ja johdon päätöksentekoa.

5 Aiemmat tutkimustulokset oheispalveluiden vaikutuksista

5.1 Oheispalveluiden vaikutus riippumattomuuteen

Useat tutkimukset ovat tarkastelleet tilintarkastajan tarjoamien oheispalveluiden ja tilintarkastajan riippumattomuuden suhdetta. Tutkimuksissa riippumattomuuden heikkenemistä on arvioitu muun muassa asiakasyrityksen tuloksenjärjestelyn laajuuden ja tilintarkastajan raportointipäätösten kautta. Laaja tuloksenjärjestely nähdään tässä yhteydessä paitsi heikentyneen tuloslaadun, myös heikentyneen tilintarkastuksen laadun indikaattorina. Tyypillisesti muuttujana on käytetty tilintarkastajalle maksettujen oheispalvelupalkkioiden osuutta kokonaispalkkioista. Tutkimukset analysoivat siis pääasiassa tilintarkastajan taloudellisen riippuvuuden laajuutta. Sosiaalisten sidosten tai psykologisten vaikutusten kvantifiointi on huomattavasti haasteellisempaa, jonka takia suurin osa tutkimusnäytöstä liittyy taloudellisten sidosten vaikutuksiin.

Yksi tunnetuista tutkimuksista on Frankelin, Johnsonin ja Nelsonin (2002) yhdysvaltalaisella aineistolla suoritettu tutkimus. Tutkimuksessa tarkasteltiin oheispalveluista saatujen palkkioiden sekä tilintarkastuspalkkioiden suhdetta kokonaispalkkioihin, ja verrattiin näiden yhteyksiä tuloksenjärjestelyn voimakkuuteen (discretionary accruals & small earnings surprise). Tutkimuksessa havaittiin positiivinen yhteys oheispalvelupalkkioiden ja tuloksenjärjestelyn välillä. Toisin sanoen mitä enemmän tilintarkastaja sai oheispalvelupalkkioita asiakkailtaan, sitä enemmän näiden yritysten tilinpäätöksissä esiintyi harkinnanvaraisia eriä. Tilintarkastuspalkkioiden ja tuloksenjärjestelyn välillä taas ei havaittu positiivista yhteyttä, eli saatujen tilintarkastuspalkkioiden ei katsottu vaikuttavan tuloksenjärjestelyyn. Frankelin ym. havainnot viittaavat siihen, että oheispalveluiden tarjoaminen voi heikentää tilintarkastajan riippumattomuutta ja siten myös tilintarkastuksen laatua. Tutkimuksessa huomionarvoista on oheispalveluiden ja tilintarkastuspalkkioiden vaikutusten eroavaisuudet – tulokset osoittivat, että oheispalvelupalkkiot vaikuttavat tilintarkastajan päätöksentekoon eri tavalla kuin tilintarkastuspalkkiot.

Samanlaisia tuloksia on saatu myös Iso-Britanniasta. Ferguson, Seow ja Young (2004) tutkivat oheispalveluista saatujen palkkioiden ja tuloksenjärjestelyn yhteyttä Iso-Britanniassa. Hekin havaitsivat, että oheispalvelupalkkioiden ja tuloksenjärjestelyn välillä oli positiivinen yhteys – eli mitä enemmän tilintarkastaja sai muuhun kuin tilintarkastukseen liittyviä palkkioita, sitä heikompi oli tuloslaatu. Fergusonin ym. tutkimustulokset viittaavat siihen, että riippumattomuuden heikentyminen oheispalveluiden tarjonnan seurauksena ei ole ainoastaan yhdysvaltalainen ilmiö, vaan se voi toteutua myös muunlaisessa sääntely-ympäristössä.

Yksi uudemmissa oheispalveluiden ja tilintarkastuksen laadun välistä suhdetta tarkastelevista tutkimuksista on Hohenfelsin ja Quickin (2020) tutkimus. Tutkimuksessa analysointiin saksalaisten pörssiyhtiöiden tuloksenjärjestelyn laajuutta ja sen yhteyttä oheispalveluista saatujen palkkioiden määrään. Samoin kuten aikaisemmin mainitut tutkimukset, myös Hohenfelsin ja Quickin tutkimuksessa havaittiin, että korkea oheispalvelupalkkioiden suhteellinen osuus oli positiivisesti yhteydessä tuloksenjärjestelyyn. Huomioitavaa tutkimuksessa oli se, että vaikutukset erosivat palvelutyypeittäin. Tutkimuksessa jaettiin oheispalvelut kolmeen kategoriaan: 1) muut varmennuspalvelut, 2) veropalvelut ja 3) muut konsultointipalvelut. Muista varmennuspalveluista ja muista konsultointipalveluista saatujen palkkioiden ja tuloksenjärjestelyn välillä oli positiivinen yhteys, kun taas veropalveluilla ei ollut tilastollisesti merkitsevää yhteyttä tuloksenjärjestelyyn. Tämä viittaa siihen, että palvelun luonne ja sisältö ovat olennaisia arvioitaessa oheispalvelun vaikutusta tilintarkastajan riippumattomuuteen.

Hohenfelsin ja Quickin (2020) tutkimuksessa tarkasteltiin myös oheispalveluiden vaikutuksia sääntelykontekstissa. EU:n PIE-asetuksen (537/2014) rajoitusten mukaan tilintarkastajalle maksettavat palkkiot oheispalveluista saavat olla korkeintaan 70 prosenttia kolmena edeltävänä vuonna maksetuista keskimääräisistä lakisääteisen tilintarkastuksen palkkioista (PIE-asetus 4.2). Hohenfels ja Quick arvioivat, että kriittinen raja-arvo olisi noin 41 prosenttia, jonka ylittämisen jälkeen tulosjärjestely alkaa kasvamaan. Tämä vastaa suunnilleen EU:n 70 prosentin rajoitusta. Lisäksi tutkimuksessa testattiin skenaariota, jossa tilintarkastusyhteisö ei tarjoaisi ollenkaan oheispalveluita asiakkaalleen. Tuloksista huomattiin, että tällainen täyskielto ei parantanut laatua merkittävästi verrattuna tilanteeseen, jossa oheispalveluita tarjottiin kohtuullisesti.

Edellä mainituissa tutkimuksissa tilintarkastajan riippumattomuutta on mitattu asiakasyrityksen tuloksenjärjestelyn laajuuden avulla. Tuloksenjärjestely on yleisimmin käytetty mittari, mutta myös muita mittareita on hyödynnetty empiirisissä tutkimuksissa. Esimerkiksi DeFondin, Raghunandan ja Subramanyamin (2002) tutkimuksessa mittarina on käytetty mukautetun kertomuksen antamisen todennäköisyyttä, ja tutkittu sen suhdetta oheispalvelupalkkioiden määrään. Toisin kuin edellä mainituissa tutkimuksissa, tulokset eivät tue hypoteesia riippumattomuuden heikentymisestä. Defond ym. eivät havainneet tilastollisesti merkitsevää yhteyttä oheispalvelupalkkioiden ja mukautetun kertomuksen antamisen välillä. DeFondin ym. tuloksia tukee Ratzinger-Sakelin (2013) tulokset Saksasta. Hänkään ei löytänyt tilastollisesti merkitsevää yhteyttä mukautetun kertomuksen antamisen todennäköisyyden ja oheispalvelupalkkioiden välillä, ainakaan yleisellä tasolla. Toisaalta Big 4 -tilintarkastusyhteisöjen osalta havaittiin pienempi todennäköisyys antaa mukautettu kertomus, kun asiakas maksaa suuria palkkioita oheispalveluista.

Tilintarkastajan riippumattomuutta tarkasteltaessa tulee huomioida sen kaksi ulottuvuutta: mielen riippumattomuus ja näennäinen riippumattomuus. Useimmat oheispalveluiden vaikutuksia tutkivat tutkimukset tarkastelevat mielen riippumattomuuden, eli ”todellisen” riippumattomuuden vaarantumista taloudellisten vaikutusten seurauksena. On kuitenkin huomioitava, että oheispalveluiden tarjoaminen voi vaarantaa myös näennäisen riippumattomuuden. Tilintarkastajan tarjoamat oheispalvelut voivat luoda ulospäin näyttäytyvän ristiriitaisen vaikutelman, vaikka tosiasiallinen mielen riippumattomuus teknisesti säilyisikin. Tästä syystä tilintarkastajien toimintaa säätelevissä eettisissä ohjeissa ja lainsäädännössä korostetaan mielen riippumattomuuden lisäksi myös riippumattomuuden ilmenemistä ja uskottavuutta (ks. IESBA 2024).

5.2 Oheispalveluiden vaikutus kompetenssiin

Tilintarkastajan kompetenssiin vaikuttaa hänen tietämyksensä. Oheispalveluiden ja tilintarkastuksen laadun välistä suhdetta tutkivissa tutkimuksissa on saatu näyttöä siitä, että oheispalveluiden ja tilintarkastuksen yhteistarjonnalla voidaan saada aikaan synergiaetuja (Simunic 1984). Toisin sanoen oheispalvelun tuottamisen yhteydessä saadaan tietoa, jota voidaan hyödyntää myös lakisääteisessä tilintarkastuksessa. Tämä oheispalvelun tuottamisen yhteydessä saatu tieto voi auttaa tilintarkastajaa havaitsemaan olennaiset virheet ja riskit, jolloin tilintarkastuksen laatu nousee (Arruñada 1999). Oheispalveluiden vaikutuksia tutkivissa tutkimuksissa tilintarkastuksen laatua on mitattu epäsuorasti muun muassa tilinpäätösten uudelleenlaatimisten määrän, tilinpäätöksissä esiintyvän tuloksenjärjestelyn määrän, ja tilintarkastuksessa tehtyjen havaintojen tarkkuuden avulla.

Kinney, Palmrose ja Scholz (2004) tutkivat oheispalveluista saatujen palkkioiden vaikutusta tilintarkastajan riippumattomuuteen ja siten myös tilintarkastuksen laatuun. Tutkimuksessa laadun mittarina käytettiin virheestä johtuvaa tilinpäätöksen uudelleenlaatimisen tarvetta. Tutkimuksessa ei havaittu positiivista yhteyttä oheispalvelupalkkioiden ja tilinpäätösvirheiden määrän välillä. Päinvastoin tietyt palvelutyypit, kuten veropalvelut, olivat negatiivisesti yhteydessä tilinpäätösvirheiden kanssa. Toisin sanoen, kun asiakas osti tilintarkastajalta lakisääteisen tilintarkastuksen lisäksi myös veropalveluita, ilmeni tilinpäätöksissä harvemmin virheitä. Tulokset viittaavat siihen, että tietyillä oheispalveluilla voi olla laatua parantava vaikutus. Myös Krishnanin ja Visvanathanin (2011) tutkimustulokset tukevat tätä päätelmää. He havaitsivat, että tilintarkastajan tarjoamien veropalveluiden ja tuloksenjärjestelyn välillä on negatiivinen ja tilastollisesti merkitsevä yhteys. Tämä osoittaa, että tilintarkastajan tarjoamat veropalvelut voivat parantaa tarkastuksen laatua, ja siten vähentää tuloksenjärjestelyä.

Joe ja Vandervelde (2007) mittasivat tilintarkastajien havaintojen tarkkuutta eri tilanteissa. Tutkimuksessa havaittiin, että oheispalveluiden tuottaminen sai aikaan tiedonsiirtoa, joka paransi tilintarkastajan kykyä havaita olennaisia virheitä ja riskejä. Toisaalta tutkimuksessa havaittiin, että oheispalveluiden tuottamia synergiaetuja ilmeni ainoastaan tilanteissa, joissa sama henkilö tuotti sekä oheispalvelun että lakisääteisen tilintarkastuksen. Oheispalveluiden tarjonnasta syntyviä synergiaetuja ei siis välttämättä kyetä hyödyntämään tilintarkastusyhteisön sisällä yhtä tehokkaasti kuin yhden henkilön toimesta.

Eilifsen ja Knivsflå (2016) havaitsivat, että oheispalveluiden tuottamisesta syntyvistä synergiaeduista hyötyvät erityisesti pienet tilintarkastusyhteisöt. Tutkimuksissa havaittiin, että Big 4 -tilintarkastusyhteisöt tarjosivat keskimäärin laadukkaampaa tilintarkastusta kuin pienet tilintarkastusyhteisöt, mutta ainoastaan tilanteissa, joissa oheispalvelupalkkioiden osuus oli pieni suhteessa kokonaispalkkioihin. Pienten tilintarkastusyhteisöjen osalta tilintarkastuksen laadun havaittiin paranevan, kun oheispalveluiden ja niistä maksettujen palkkioiden määrä kasvoi. Tämä johtuu siitä, että pienet tilintarkastusyhteisöt omaavat vähemmän kompetenssia ja tietämystä verrattuna Big 4 -tilintarkastusyhteisöihin (Eilifsen & Knivsflå 2016). Toisin sanoen Big 4 -yhteisöt eivät hyödy oheispalveluiden tuottamista synergiaeduista yhtä paljon, sillä osaaminen ja tietämys on jo valmiiksi korkealla tasolla.

Lim ja Tan (2008) puolestaan havaitsivat, että oheispalvelut olivat positiivisesti yhteydessä tilintarkastuksen laatuun erityisesti silloin, kun tilintarkastaja oli erikoistunut asiakkaan toimialalle. Tutkimustulokset ovat yhdenmukaisia myös aikaisempien tutkimustulosten kanssa, jotka osoittavat, että toimialaerikoistuneet tilintarkastajat tarjoavat laadukkaampaa tilintarkastusta kuin tilintarkastajat, jotka eivät ole erikoistuneet kyseiseen toimialaan (ks. Solomon 1999; Knechel & Shefchik 2014). Lim ja Tan havaitsevat, että toimialaan erikoistuneen tilintarkastajan kompetenssi kasvaa oheispalveluiden tuottamisen myötä. Toisaalta laadun kasvua ei huomata niiden tilintarkastajien osalta, jotka eivät ole erikoistuneet asiakkaan toimialaan. Tutkimustulokset viittaavat siihen, että oheispalveluiden tarjonnasta syntyvien synergiaetujen hyödyntämiseen vaaditaan toimialaerikoistumista – tai ainakin syvällistä ymmärrystä asiakkaan liiketoimintaympäristöstä. Lisäksi Lim ja Tan (2008) argumentoivat, että kun tilintarkastaja on investoinut osaamisensa ja aikansa tietylle toimialalle, tulee hän tietoisemmaksi maineriskistä. Tämä maineen menettämisen riski toimii mekanismina, joka tukee tilintarkastajan riippumattomuuden säilymistä, vaikka oheispalveluista maksetut palkkiot kasvaisivatkin suuriksi.

6 Yhteenveto ja johtopäätökset

6.1 Yhteenveto tutkimustuloksista

Tässä kandidaatintutkielmassa esiin noussut kirjallisuus osoittaa, että oheispalveluiden tarjonnan vaikutus tilintarkastuksen laatuun ei ole yksiselitteinen. Tutkimukset antavat näyttöä siitä, että tietyissä olosuhteissa oheispalveluiden ja lakisääteisen tilintarkastuksen yhteistarjonta voi parantaa tilintarkastuksen tehokkuutta ja laatua, kun taas toisissa tilanteissa ne voivat heikentää tai jopa vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuuden. Oheispalveluiden vaikutus tilintarkastuksen laatuun ei siis ole lineaarinen.

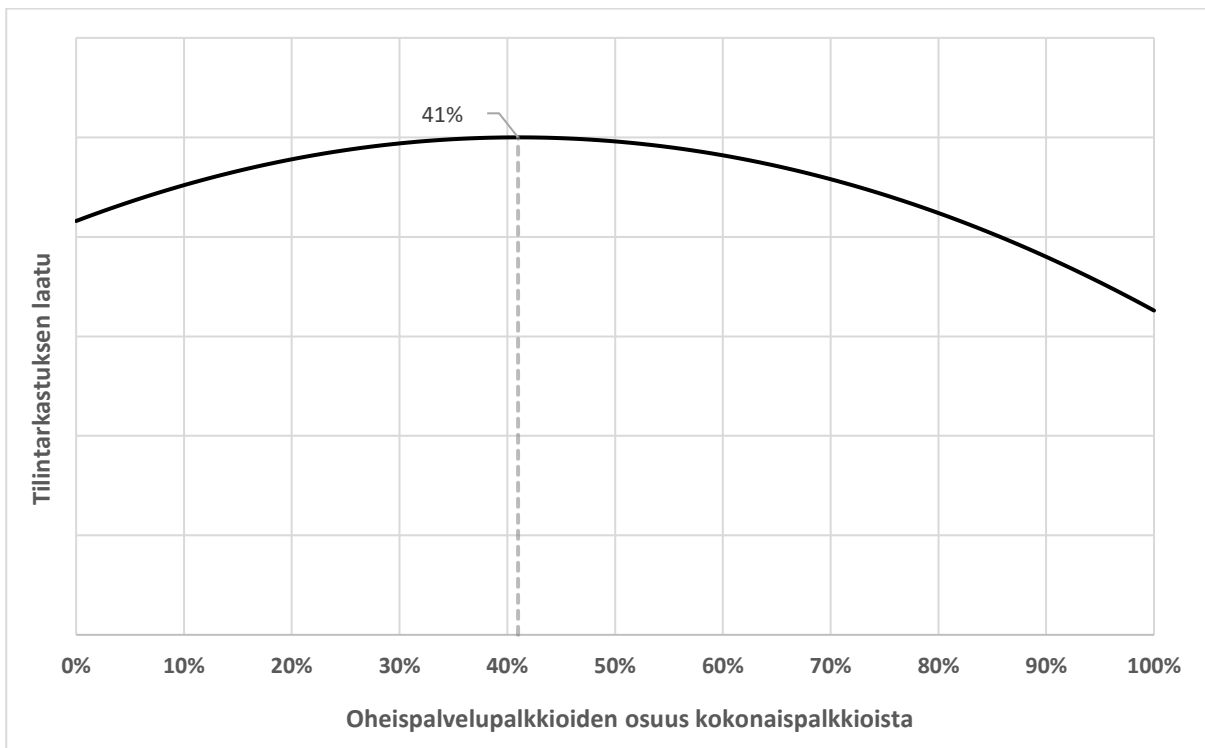
Tätä ajatusta tukee erityisesti jo aiemmin mainittu Hohenfelsin ja Quickin (2020) tutkimus. Heidän mallinsa mukaan oheispalveluiden laatua heikentävät vaikutukset alkoivat ilmenemään, kun oheispalveluista maksetut palkkiot ylittivät noin 41 prosentin suhteellisen osuuden maksetuista kokonaispalkkioista. Laadussa ei kuitenkaan havaittu merkittäviä muutoksia, kun oheispalvelupalkkioiden osuus kokonaispalkkioista oli alle 41 prosenttia. Tämä viittaa siihen, että oheispalvelut eivät ainakaan heikennä tilintarkastuksen laatua tilanteissa, joissa oheispalveluita tarjotaan kohtuullisesti. Liian suurilla oheispalvelupalkkioilla voi kuitenkin olla riippumattomuutta heikentäviä vaikutuksia.

Knowledge spillover -ilmiötä käsittelevät tutkimukset, kuten Joe ja Vandervelde (2007), sekä Eilifsen ja Knivsflå (2016), tuovat puolestaan esiin edellytyksiä oheispalveluista saatavien synergiaetujen hyödyntämiselle. Näissä tutkimuksissa huomionarvoista on erityisesti se, kuka tuottaa palvelut. Joen ja Vandervelden mukaan synergiaedut näkyivät laadussa ainoastaan tilanteissa, jossa tilintarkastuksen ja oheispalvelun tuottaa sama henkilö. Eilifsenin ja Knivsflån tutkimustulokset taas osoittivat, että synergiaetujen laatuvaikutukset olivat suurempia pienillä tilintarkastusyhteisöillä, kuin Big 4 -tilintarkastusyhteisöillä. Lisäksi Limin & Tanin (2008) havainto siitä, että ainoastaan toimialalle erikoistuneet tilintarkastajat hyötyivät oheispalveluiden kompetenssia parantavasta vaikutuksesta, osoittaa, että vaikutusten toteutuminen edellyttää tietynlaisia perusvalmiuksia. Yleisesti ottaen oheispalveluiden tarjonta voi siis vaikuttaa positiivisesti tilintarkastuksen laatuun knowledge spillover -ilmiön kautta, mutta vaikutus riippuu vahvasti kontekstista.

Kirjallisuuskatsauksessa käsiteltyjen tutkimusten avulla voidaan muodostaa hypoteesi siitä, että tilintarkastuksen laatu ei välttämättä parane tai heikkene lineaarisesti oheispalveluiden määrän kasvaessa, vaan siihen liittyy tietty kriittinen raja-arvo. Tätä voidaan havainnollistaa käännetyn U-

käyrän avulla, jossa vaaka-akseli kuvaa oheispalvelupalkkioiden osuutta suhteessa kokonaispalkkioihin, ja pystyakseli tilintarkastuksen laatua. Kriittisen pisteen vasemmalla puolella oheispalveluiden tarjonnasta syntyvät synergiaedut voivat parantaa laatua tietämyksen, ja siten kompetenssin lisääntymisen kautta. Kriittisen pisteen oikealla puolella laatu heikkenee oheispalvelupalkkioiden kasvaessa. Mallissa oheispalveluilla on siis positiivinen vaikutus tilintarkastuksen laatuun kompetenssin kasvamaisen myötä, kunnes riippumattomuuden heikkeneminen kääntää vaikutuksen päinvastaiseksi. Hohenfelsin ja Quickin (2020) mukaan kriittinen piste voidaan sijoittaa noin 41 prosentin kohdalle. On kuitenkin huomioitava, että raja voi vaihdella kontekstin mukaan, eikä ole siitä syystä absoluuttinen.

Kuvassa 1 havainnollistetaan hypoteesia oheispalveluiden ja tilintarkastuksen laadun suhteesta



Kuva 1 Oheispalvelupalkkioiden ja tilintarkastuksen laadun suhde

Käännetty U-käyrä on pelkistetty tapa esittää oheispalveluiden vaikutuksia tilintarkastajan kompetenssiin ja taloudelliseen riippuvuuteen. Kuten aikaisemmin käsitellyistä tutkimuksista ilmeni, oheispalveluiden tarjonnasta syntyvien synergiaetujen hyödyntäminen siten, että ne parantaisivat tilintarkastuksen laatua, riippuu kontekstista. Pelkkä palkkiotason arviointi ei myöskään anna kattavaa kuvaa tilintarkastajan riippumattomuudesta. Myös vaikeammin mitattavat tekijät, kuten tilintarkastajan sosiaaliset sidokset, voivat uhata riippumattomuutta. Esimerkiksi tiivis yhteistyö oheispalveluiden kautta voi johtaa sosiaalisten suhteiden syvenemiseen, ja siten vähentää

tilintarkastajan ammatillista skeptisyyttä. Näin ollen riippumattomuuden heikentyminen ei näy ainoastaan taloudellisissa tunnusluvuissa, vaan sitä tulisi arvioida aina tapauskohtaisesti ja konteksti huomioon ottaen.

Kokonaisuutena tarkasteltuna oheispalveluiden vaikutus tilintarkastuksen laatuun ei ole yksiselitteisesti negatiivinen tai positiivinen. Tutkimustulokset ovat osin ristiriitaisia, jonka takia vaikutuksia on vaikea yleistää eri toimintaympäristöille. Oheispalveluiden tarjonta voi joissain tapauksissa parantaa laatua – erityisesti silloin, kun palvelut ovat tarkastuksen kannalta relevantteja ja tilintarkastaja kykenee hyödyntämään niistä saatua tietoa tarkastustyössä. Toisaalta laatu voi myös heikentyä, mikäli riippumattomuus vaarantuu taloudellisten kannustimien tai sosiaalisten sidosten seurauksena.

6.2 Johtopäätökset

Tämän kandidaatintutkielman tarkoituksena oli tutkia, onko tilintarkastajan tarjoamilla oheispalveluilla vaikutusta tilintarkastuksen laatuun. Lisäksi tutkittiin miten ja millä ehdoilla nämä vaatimukset ilmenevät.

Tutkimuskysymys oli:

Miten tilintarkastajan tarjoamat oheispalvelut vaikuttavat tilintarkastuksen laatuun?

Apukysymykset, joiden kautta tutkimuskysymykseen pyrittiin vastaamaan:

- a. Heikentääkö oheispalveluiden tarjoaminen tilintarkastajan riippumattomuutta?
- b. Laajentaako oheispalveluiden tarjoaminen tilintarkastajan tietopohjaa (ns. knowledge spillover -ilmiö)?

Vastaus ensimmäiseen apukysymykseen ei ole yksiselitteinen. Yleisesti ottaen oheispalveluiden tarjoaminen ei automaattisesti heikennä tilintarkastajan riippumattomuutta. Tutkimusnäytön perusteella voidaan todeta, että riippumattomuuden vaarantuminen on kuitenkin mahdollista tietyissä olosuhteissa. Useat tutkimukset osoittavat, että suuret oheispalvelupalkkiot voivat lisätä tilintarkastajan taipumusta sallia tuloksenjärjestelyä tai jättää raportoimatta riskeistä, mikä viittaa riippumattomuuden heikkenemiseen (ks. Frankel ym. 2002; Ferguson ym. 2004; Hohenfels & Quick 2020). Taloudellisten siteiden lisäksi riippumattomuutta voi uhata tilintarkastajan sosiaaliset sidokset, joita syntyy pitkäaikaisissa asiakkuuksissa tai oheispalveluiden myötä syvenevässä vuorovaikutuksessa (ks. Ye ym. 2011).

Vastaus toiseen apukysymykseen on kyllä. Tutkimukset osoittavat, että oheispalveluiden tarjoaminen voi laajentaa tilintarkastajan tietopohjaa tuottamalla uutta tietoa asiakkaan toiminnasta (ks. Simunic 1984; Arruñada 1999). Huomioitavaa on kuitenkin se, että oheispalveluista syntyvien synergiaetujen vaikutus tilintarkastuksen laatuun ei kuitenkaan ole yksiselitteinen, vaan se riippuu useista tekijöistä. Näitä ovat palvelun relevanssi tilintarkastuksen kannalta, palvelun tuottaja ja tilintarkastajan aikaisempi osaamistaso. Tietopohjan laajeneminen on siis todennettavissa oleva ilmiö, mutta sen vaikutukset tilintarkastuksen laatuun voivat vaihdella.

Tutkimuskysymykseen ei voida vastata yksiselitteisesti, sillä oheispalveluiden vaikutus tilintarkastuksen laatuun riippuu kontekstista. Oheispalveluilla voi olla sekä laatua parantavia että heikentäviä vaikutuksia. Kirjallisuuden perusteella voidaan kuitenkin esittää hypoteesi, jonka mukaan oheispalvelut lähtökohtaisesti parantavat tilintarkastuksen laatua kasvattamalla tilintarkastajan tietopohjaa ja sitä kautta kompetenssia. Positiivinen vaikutus kääntyy kuitenkin negatiiviseksi siinä vaiheessa, kun tilintarkastajan riippumattomuus alkaa vaarantua.

Vaikka oheispalveluiden vaikutus tilintarkastuksen laatuun ei ole yksiselitteinen ja tutkimustulokset vaihtelevat kontekstin mukaan, voidaan suhdetta mallintaa hypoteettisesti. Tämän tutkielman keskeisin johtopäätös on, että tilintarkastajan tarjoamalla oheispalveluilla on todennäköisesti positiivinen vaikutus tilintarkastuksen laatuun tiettyyn pisteeseen asti. Tämä vaikutus syntyy erityisesti tilanteissa, joissa oheispalveluista saatu tieto tukee tarkastustyötä ja kasvattaa siten tilintarkastajan kompetenssia. Kuitenkin, kun oheispalveluiden laajuus ja niistä saadut palkkiot kasvavat suureksi, kasvaa myös riski tilintarkastajan riippumattomuuden heikentymisestä. Tällöin vaikutus kääntyy päinvastaiseksi ja voi johtaa tarkastuksen laadun heikkenemiseen. Laatu ei siis muutu lineaarisesti oheispalveluiden määrän kasvaessa, vaan suhdetta voidaan mallintaa käännetyllä U-käyrällä: aluksi oheispalvelut parantavat laatua, mutta kriittisen raja-arvon jälkeen vaikutus kääntyy negatiiviseksi. Tämä malli perustuu useiden tutkimusten havaintoihin ja tarjoaa hahmoteltavan tavan ymmärtää, miten oheispalveluiden vaikutus laatuun voi muuttua eri tilanteissa.

Lopuksi on todettava, että vaikka oheispalveluiden vaikutuksia tilintarkastuksen laatuun on tutkittu paljon, on tärkeä tunnistaa olemassa olevan kirjallisuuden rajoitteet. Suurin osa tutkimuksista perustuu tilintarkastajalle maksettujen palkkioiden määrään ja niiden osuuteen kokonaispalkkioista. Tilintarkastajan päätöksentekoon vaikuttavia sosiaalisia ja psykologisia ilmiöitä on vaikea mitata, jonka takia ne jäävät usein empiirisen tarkastelun ulkopuolelle. Lisäksi suuri osa tutkimuksista on toteutettu yksittäisillä markkinoilla, joiden sääntely- ja markkinarakenteet voivat poiketa muista talousalueista. Tämä voisi osittain selittää tulosten ristiriitaisuutta, mutta toisaalta se rajoittaa

tulosten yleistettävyyttä ja tekee niiden soveltamisesta ilman kontekstia haastavaa. Esimerkiksi hyväksytyt taso oheispalvelupalkkioille voi vaihdella eri maiden käytäntöjen mukaan. Näin ollen tutkimusten perusteella ei voida tehdä yleisiä johtopäätöksiä, vaan oheispalveluiden vaikutuksia on tarkasteltava aina toimintaympäristö huomioiden.

Jatkotutkimuksissa voitaisiin syventyä erityisesti sellaisiin laadullisiin tekijöihin, joita ei voida helposti mitata. Sosiaalisten siteiden vaikutuksia tilintarkastajan riippumattomuuteen voitaisiin lähestyä esimerkiksi tapaustutkimusten tai haastatteluaineistojen avulla. Lisäksi tulevaisuudessa tutkimuksissa voitaisiin hyödyntää laajempia aineistoja. Esimerkiksi koko Euroopan laajuinen pörssi-yhtiöaineisto mahdollistaisi oheispalveluiden vaikutusten tarkastelun eri ympäristöissä. Tällainen tutkimus voisi auttaa ymmärtämään, kuinka yhteneväiset tai toisistaan poikkeavat vaikutusmekanismit ovat eri EU-maiden välillä, ja tarjota arvokasta tietoa tilintarkastusta koskevan sääntelyn kehittämiseksi EU-tasolla.

Lähteet

- Arruñada, B (1999) The provision of non-audit services by auditors let the market evolve and decide. *International review of law and economics*, Vol. 19 (4), 513–531.
- Bazerman, M. – Morgan, K. – Lowenstein, G. (1997) The Impossibility of Auditor Independence. *MIT Sloan management review*, Vol. 38 (4), 89–94.
- Beck, P. – Wu, M. (2006) Learning by Doing and Audit Quality. *Contemporary accounting research*, Vol. 23 (1), 1–30.
- Blay, A. D. – Geiger, M. A. (2013) Auditor fees and auditor independence: Evidence from going concern reporting decisions. *Contemporary Accounting Research*, Vol. 30 (1), 579–606.
- Chung, H. – Kallapur, S. (2003) Client importance, Nonaudit Services, and Abnormal Accruals. *The Accounting review*, Vol. 78 (4), 931–955.
- Craswell, A. – Stokes, D. J. – Laughton, J. (2002) Auditor independence and fee dependence. *Journal of Accounting & Economics*, Vol. 33 (1), 253–275.
- DeAngelo, L. (1981) Auditor size and audit quality. *Journal Of Accounting And Economics*, Vol. 3 (3), 183–199.
- Defond, M. – Raghunandan, K. – Subramanyam, K.R. (2002) Do Non-Audit Service Fees Impair Auditor Independence? Evidence from Going Concern Audit Opinions. *Journal of accounting research*, Vol. 401 (4), 1247–1274.
- Direktiivi (EU) 2022/2464
- Eilifsen, A. – Knivsflå, K. (2016) The Role of Audit Firm Size, Non-Audit Services, and Knowledge Spillovers in Mitigating Earnings Management during Large Equity Issues. *International journal of auditing*, Vol. 20 (3), 239–254.
- Fearnley, S – Beattie, V. A. – Brandt, R. (2005) Auditor Independence and Audit Risk: A Reconceptualization. *Journal of international accounting research*, Vol. 4 (1), 39–71.
- Ferguson, M. – Seow, G. – Young, D. (2004) Nonaudit Services and Earnings Management: UK Evidence. *Contemporary accounting research*, Vol. 21 (4), 813–841.
- Frankel, R. M. – Johnson, M. F. – Nelson, K. K. (2002) The Relation between Auditors’ Fees for Nonaudit Services and Earnings Management. *The Accounting review*, Vol. 77 (1), 71–105.
- Hohenfels, D. – Quick, R. (2020) Non-audit services and audit quality: evidence from Germany. *Review of managerial science*, Vol. 14 (5), 959–1007.
- Hope, O.-K. – Langli, J. C. (2010) Auditor independence in a private firm and low litigation risk setting. *The Accounting Review*, Vol. 85, 573–605.

- Horsmanheimo, P. – Steiner, M. (2017) *Tilintarkastus: asiakkaan opas*. 5. uud. p. Alma Talent, Helsinki
- IESBA (2024) Handbook of the International Code of Ethics for Professional Accountants < https://ifacweb.blob.core.windows.net/publicfiles/2025-02/2024%20IESBA%20HB_ENG_August%202024_Final.pdf>, haettu 12.3.2025.
- Jensen, M. – Meckling, W. (1976) Theory of the firm: Managerial behavior, agency costs and ownership structure. *Journal of Financial Economics*, Vol. 3 (4), 305–360.
- Joe, J. – Vandervelde, S. (2007) Do Auditor-Provided Nonaudit Services Improve Audit Effectiveness? *Contemporary accounting research*, Vol. 24 (2), 467–487.
- Kihn, L. (2017) Tilintarkastuksen laatu: ajankohtaiskatsaus tilintarkastuksen tieteelliseen tutkimukseen. Teoksessa: *Näkökulmia tilintarkastukseen ja arviointiin*, toim. Wacker, J., 81–100. Tampere University Press, Tampere
- King, R. – Schwartz, R. (1999) Legal penalties and audit quality: An experimental investigation. *Contemporary Accounting Research*, Vol. 16 (4), 685–710.
- Kinney, W. – Palmrose, Z.-V. – Scholz, S. (2004) Auditor Independence, Non-Audit Services, and Restatements: Was the U.S. Government Right? *Journal of accounting research*, Vol. 42 (3), 561–588.
- Knechel, R. W. – Shefchik, L.B. (2014) Audit quality. Teoksessa: *The Routledge Companion to Auditing*, toim. Willekens, M., 130–147. Routledge, London.
- Krishnan, G. – Visvanathan, G. (2011) Is there an association between earnings management and auditor-provided tax services? *The Journal of the American Taxation Association*, Vol. 33 (2), 111–135.
- Krishnan, J. – Krishan J. (1996) The role of economic trade-offs in the audit opinion decision: An empirical analysis. *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, Vol. 11 (1), 565–586.
- Lim, C.-Y. – Tan, H.-T. (2008) Non-audit Service Fees and Audit Quality: The Impact of Auditor Specialization. *Journal of accounting research*, Vol. 46 (1), 199–246.
- Low, K.-Y. (2004) The effects of industry specialization on audit risk assessments and audit planning decisions. *The Accounting Review*, Vol. 79 (1), 201–219.
- Morgan, J – Stocken, P. (1998) The effects of business risk on audit pricing. *Review of Accounting Studies*, Vol. 3 (4), 365–385.
- Nelson, M. – Tan, H.-T. (2005) Judgment and Decision Making Research in Auditing: A Task, Person, and Interpersonal Interaction Perspective. *Auditing: a journal of practice and theory*, Vol. 24 (1), 41–71.

- Owhoso, V. E. – Messier, Jr. W. F. – Lynch, Jr. J. G. (2002) Error Detection by Industry-Specialized Teams during Sequential Audit Review. *Journal of accounting research*, Vol. 40 (3), 883–900.
- Ye, P. – Carson, E. – Simnett, R (2011) Threats to Auditor Independence: The Impact of Relationship and Economic Bonds. *Auditing: a journal of practice and theory*, Vol. 30 (1), 121–148.
- Ratzinger-Sakel, N. (2013) Auditor Fees and Auditor Independence — Evidence from Going Concern Reporting Decisions in Germany. *Auditing: a journal of practice and theory*, Vol. 32 (4), 129–168.
- Simunic, D.A. (1984), Auditing, Consulting, and Auditor independence. *Journal of Accounting Research*, Vol. 22 (2), 679–702
- Solomon, I. – Shields, M. D. – Whittington, O. R. (1999) What Do Industry-Specialist Auditors Know? *Journal of accounting research*, Vol. 37 (1), 191–208.
- Tepalagul, N. – Lin, L. (2015) Auditor Independence and Audit Quality: A Literature Review. *Journal of accounting, auditing & finance*, Vol. 30 (1), 101–121.
- Tilintarkastuslaki 1141/2015.
- Tomperi, S. (2018) *Tilintarkastus: normeista käytäntöön*. 4. uud. p. Edita, Helsinki
- Watkins, A. L. – Hillison, W. – Morecroft, S. E. (2004) Audit quality: A synthesis of theory and empirical evidence. *Journal of Accounting Literature*, Vol. 23, 153.
- Wright, A. – Wright, S. (1997) An examination of factors affecting decision to waive audit adjustments. *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, Vol. 12 (1), 15–36.